

Innehåll

1	Sammanfattning.....	5
2	Uppdraget och dess genomförande.....	9
3	Projektet Exit	11
4	BRÅ:s uppföljning och utvärdering av Exit.....	13
5	Synpunkter från företrädare för Exit och kommuner	19
6	Vilka moment kan ingå i en verksamhet för avhoppare?	23
6.1	"Fas för fas"	23
6.2	Innehåll i en regional/lokal verksamhet för avhoppare.....	27
7	Överväganden och förslag.....	29
7.1	Överväganden.....	29
7.2	Förslag till statligt stöd till regional/lokal verksamhet för avhoppare fr.o.m. 2003.....	32
7.3	Villkor för statligt stöd	33

7.4 Förslag till statligt stöd till verksamhet för avhoppare
under 2002..... 34

1 Sammanfattning

Framväxten av rasistiska och nazistiska grupperingar och det våld och de trakasserier som därav följt har resulterat i en av de allvarligaste utmaningar, som det svenska samhället ställts inför, både idag och i den överblickbara framtiden. Arbetet med att motverka och förebygga sådana företeelser sker genom en rad olika insatser och inom olika delar av samhället. En sådan insats är den verksamhet som Exit bedrivit för att stödja personer att lämna Vit maktvärlden.

Regeringen har sedan 1998 i olika omgångar ekonomiskt stött projektet Exit som syftar till att utveckla och sprida varaktiga strategier för att bistå ungdomar som vill lämna rasistiska och andra liknande grupperingar (avhoppare).

Idag bedrivs verksamhet för avhoppare inom Exit i Stockholm och Motala. I någon mån bedrivs viss sådan verksamhet också inom Exit Skåne. Ett antal kommuner överväger att stödja denna sistnämnda verksamhet ekonomiskt. Även på andra håll i landet finns det idéer om att utveckla en verksamhet för avhoppare.

Regeringen uppdrog i januari 2001 till Brottsförebyggande rådet (BRÅ) att följa upp och utvärdera Exits verksamhet. BRÅ har i augusti 2001 redovisat sitt uppdrag.

Enligt BRÅ:s rapport har Exit under de tre åren bedrivit en framgångsrik och ganska omfattande verksamhet. Men det finns, enligt rapporten, också problem i verksamheten. Styrkan ligger i att man är väl förtrogen med problemen, arbetar flexibelt utifrån situationens krav och ställer upp för dem som behöver hjälp alla tider på dygnet. Svagheten är att verksamheten brister när det

gäller organisatorisk struktur, beslutsgång och professionellt ledarskap.

Regeringen beslöt den 28 juni 2001 att det inom Regeringskansliet skulle tillsättas en arbetsgrupp med uppgift att utarbeta ett förslag till hur det fortsatta arbetet med att bistå personer som vill lämna rasistiska och liknande grupperingar kan bedrivas, utvecklas och finansieras. Detta skulle ske mot bakgrund av vad som bl.a. framkommer vid BRÅ:s utvärdering av Exits verksamhet.

Det är, enligt arbetsgruppens mening, viktigt att få till stånd en fungerande samverkan mellan sådan särskild verksamhet för avhoppare av det slag som Exit bedriver och kommuner och andra myndigheter på lokal nivå. Det gäller dels att sprida kunskapen om Vit maktvärlden och avhoppares speciella situation och behov till personal i olika förvaltningar som kommer i kontakt med avhoppare, dels att de personer som arbetar med avhoppare får kunskap om vart man ska vända sig i kommunerna i olika situationer.

En lokal förankring av verksamheten hos kommunerna och en bättre samverkan med kommunernas reguljära verksamhet är enligt arbetsgruppens uppfattning av central vikt för att arbetet med att stödja ungdomar som vill lämna rasistiska och liknande grupperingar skall kunna fungera på ett tillfredställande sätt. Verksamhetens inriktning måste växa fram ur lokala/regionala behov och förutsättningar och bör inte fastslås ovanifrån.

Arbetsgruppen anser att det är ett gemensamt statligt och kommunalt intresse att idéer och initiativ för att bygga upp eller stödja *regional avhopparverksamhet* kan förverkligas. Arbetsgruppen föreslår därför att staten bör kunna stödja sådan verksamhet under vissa villkor. Dessa villkor redovisas i avsnitt 7.3. Bland villkoren kan nämnas regional förankring av verksamheten och kommunal delfinansiering, men också kompetens att leda och administrera verksamheten och dokumentation, som möjliggör uppföljning och utvärdering.

Enligt förslaget kan de föreslagna villkoren för stöd tillämpas först från och med 2003, eftersom de kräver ingående

diskussioner och andra förberedelser i samråd mellan berörda intressenter. Förslaget i denna del redovisas i avsnitt 7.2

Härutöver är det viktigt att väl fungerande *pågående verksamhet* för avhoppare ges möjlighet att fortsätta genom att statliga bidrag under vissa villkor kan lämnas redan under 2002. Detta förutsätter vissa undantag från de villkor för statligt stöd som förslås gälla från och med 2003. De som beviljas fortsatt statligt bidrag för år 2002 för pågående verksamhet förutsätts ta kontakt med kommuner i de delar av landet där man vill verka, för att få till stånd ett kommunalt engagemang och medfinansiering senast fr.o.m. 2003. Några ytterligare undantag från de ovan angivna villkoren på kommunal förankring bör, enligt förslaget, inte beviljas efter 2002. Förslaget i denna del redovisas i avsnitt 7.4.

2 Uppdraget och dess genomförande

Regeringen har sedan 1998 i olika omgångar ekonomiskt stött projektet Exit som syftar till att utveckla och sprida varaktiga strategier för att bistå ungdomar som vill lämna rasistiska och andra liknande grupperingar.

Verksamhet, som den projektet Exit bedriver, är ett av flera inslag i ett arbete för att hantera problem med rasistiska och främlingsfientliga strömningar på lokal nivå. På flera olika håll har det utvecklats eller håller på att utvecklas liknande verksamheter för att ta hand om personer som vill lämna rasistiska och liknande grupperingar (avhoppare).

BRÅ fick i januari 2001 i uppdrag att följa upp och utvärdera Exits verksamhet. BRÅ har i augusti 2001 redovisat sitt uppdrag.

Regeringen beslöt den 28 juni 2001 att det inom Regeringskansliet skulle tillsättas en arbetsgrupp med uppgift att utarbeta ett förslag till hur det fortsatta arbetet med att bistå personer som vill lämna rasistiska och liknande grupperingar kan bedrivas, utvecklas och finansieras. Detta skulle ske mot bakgrund av vad som bl.a. framkommer vid BRÅ:s utvärdering av Exits verksamhet.

Statsrådet Mona Sahlin förordnade den 29 juni 2001 följande personer att ingå i arbetsgruppen: Departementsrådet Lars G Johansson, Näringsdepartementet, ordförande, departementssekreterare Cafer Uzunel, Näringsdepartementet, kanslirådet Göran Lindqvist, Näringsdepartementet, departementssekreteraren Jens Pedersen, Justitiedepartementet, experten Irene Lindén, Integrationsverket, sekreteraren Karl-

Axel Johansson, Svenska Kommunförbundet och fil.dr Eva Olkiewicz, BRÅ.

Arbetsgruppen har sammanträffat med personer verksamma inom Exit och med företrädare för kommuner med erfarenhet av och intresse för arbete för avhoppare. BRÅ:s rapport har också varit underlag för arbetsgruppen

Arbetsgruppen redovisar i denna departementspromemoria sitt uppdrag. Gruppens arbete är därmed slutfört.

3 Projektet Exit

Projektet Exit startades år 1998 av en person, som själv hade lämnat Vit maktvärlden några år tidigare. Verksamheten syftar till att hjälpa ungdomar som vill bryta sig ur rasistiska och liknande grupperingar, den så kallade Vit maktvärlden, att stödja föräldrarna till dessa ungdomar och att förmedla kunskap om Vit maktvärlden till personer som i sin yrkesverksamhet kommer i kontakt med dessa ungdomar.

Arbetet med att stödja ungdomar som vill lämna rasistiska och liknande grupperingar är ofta förenat med stora problem och beroende av insatser från flera olika håll. Det har inom Exit upprättats en arbetsmodell för hur ett långsiktigt arbete för att stödja personer i sådana situationer bör bedrivas. För att modellen skall kunna fungera på ett tillfredställande sätt har Exit anfört att de reguljära insatserna på lokal nivå är av grundläggande betydelse. Det gäller framförallt insatser för att få till stånd en ökad samverkan mellan myndigheter på lokal nivå, såsom socialtjänsten, polisen m.fl. samt att öka kunskapen bland personer som kommer i kontakt med avhoppare.

Alltsedan starten har Exit fått ekonomiskt stöd från regeringen för att bedriva verksamheten. För perioden 1 juli 1998 till 31 december 1999 beviljade regeringen ett ekonomiskt stöd på 1 600 000 kronor. För åren 2000 och 2001 beviljades Exit 1 350 000 kronor respektive 2 700 000 kronor.

Stiftelsen KFUM Söder Fryshuset är huvudman för Exit. Fryshuset undertecknar alla viktiga handlingar och har både ekonomiskt ansvar och personalansvar för Exit. Det dagliga ansvaret för verksamheten är dock delegerat till Exits grundare

och ledare, Kent Lindahl, som leder och fördelar arbetet inom Exit, och har ansvaret för kontakterna utåt.

Under år 2000 påbörjades en utbyggnad av Exits verksamhet. Bl.a. anställdes en person med tidigare erfarenhet av Vit maktvärlden med placering i Karlskrona. Enligt ansökan från Exit för år 2001 hade Exit planer på att utveckla och expandera sin verksamhet i form av flera regionala kontor. Regeringen beviljade Exit 2, 7 miljoner kronor – en fördubbling jämfört med året innan - för fortsatt verksamhet och med viss ökad regional spridning.

I januari 2001 öppnades två nya lokalkontor, ett i Motala och ett i Helsingborg. Samtidigt anställdes fyra kontaktpersoner både för verksamheten där och i Stockholm.

Men försöken att verka för flera lokala kontor blev inte långvariga. I februari 2001 lades lokalkontoret i Karlskrona ner. I juni 2001 lades även lokalkontoret i Helsingborg ner som en del av Exit. Ledaren för kontoret sökte en ny huvudman för verksamheten och i juni meddelade Helsingborgs kommun att de skulle finansiera åtminstone en del av verksamheten fram till slutet av år 2001. Den verksamhet som hittills bedrivits i Helsingborg är dock mycket begränsad.

Enligt Exit är orsaken till att dessa lokala verksamheter så snart avbrutits bl.a. samarbetssvårigheter, bristen på kompetens i de lokala verksamheterna och ekonomiska svårigheter.

I dag har Exit sex anställda på två orter, Stockholm och Motala. Ett påtagligt problem inom Exit är för övrigt just personalomsättningen, som hittills varit mycket hög.

Exit har också väckt uppmärksamhet i andra länder. Bland annat med inspiration från Sverige har verksamhet liknande Exit byggts upp i ett antal europeiska länder.

4 BRÅ:s uppföljning och utvärdering av Exit

Regeringen gav i januari 2001 Brottsförebyggande rådet (BRÅ) i uppdrag att följa upp och utvärdera Exits verksamhet samt att, med utgångspunkt i Exits verksamhet, identifiera de hinder och brister som kan finnas i arbetet med att stödja personer som vill lämna rasistiska och nazistiska grupperingar.

BRÅ har i augusti 2001 lämnat sin rapport (Exit för avhoppare. En uppföljning och utvärdering av organisationen Exit åren 1998-2001. BRÅ-rapport 2000:8). Rapporten har varit en utgångspunkt i arbetsgruppens arbete och delvis legat till grund för dess överväganden. Nedanstående redovisning följer denna rapport. Redovisningen utgår från de frågeställningar regeringen angivit i sitt uppdrag till BRÅ.

I vilken utsträckning efterfrågas och erbjuds Exits tjänster?

Från starten sommaren 1998 till och med april 2001

- har 133 personer som velat lämna Vit maktvärlden vänt sig till Exit. Enligt Exit fick alla dessa hjälp.
- har Exit fått 300-400 telefonsamtal från föräldrar som behövde råd och stöd. Alla som behövde fick hjälp.
- har omkring 180 föreläsningar och utbildningar genomförts. För närvarande (våren 2001) avböjer Exit att medverka i ungefär 25 procent av förfrågningarna på grund av bristande resurser.

Vilka kontakter Exit?

- Ungdomar, som vill få hjälp att hoppa av. De som sökt hjälp kan beskrivas på följande sätt:
  - Drygt 90 procent är män och de flesta bodde utanför Stockholm, främst i mellersta och södra Sverige. Endast ett fåtal flickor har tagit kontakt med Exit.
  - Vid första kontakten med Exit var flertalet mellan 18 och 25 år och hade tillhört Vit maktvärlden i mellan två och fem år.
  - Hälften hade under sin tid i Vit maktvärlden missbrukat alkohol och i viss mån även andra droger.
  - Hälften hade varit dömda för brott. Ytterligare en fjärdedel hade enligt egna uppgifter begått brott utan att ha blivit dömda.
- Föräldrar med barn i Vit maktvärlden.
- Personer som i sin yrkesverksamhet träffar dessa ungdomar, från skolor, kommuner, kommunförbund, ideella och kulturella organisationer och religiösa samfund.

Vilken hjälp får de?

- För avhopparna följer Exit ett fempunktsprogram som bygger på de behov avhopparna har under olika faser. De får praktiskt, socialt och känslomässigt stöd och hjälp under ganska lång tid. Kontakten med Exit varar oftast i mellan sju och tolv månader.
- Föräldrarna har hänvisats till föräldragruppen i Klippan eller fått hjälp av Exit med att förstå vad det var för slags grupp deras barn har anslutit sig till och råd om hur de bör förhålla sig till barnen. Föräldragruppen i Klippan har numera upphört.
- Personer som träffar dessa ungdomar i sin yrkesverksamhet får kunskap om Vit maktvärlden och om vilka åtgärder de kan vidta från exempelvis skolans sida för att hjälpa ungdomar som har anslutit sig till den och hur de kan förhindra nyrekrytering.

Vad resulterar kontakterna i?

- Från starten 1998 fram till april 2001 hade, enligt Exit, 133 personer fått hjälp av Exit. Av dem hade 125 lämnat Vit maktvärlden, vilket också innebär att de enligt egna uppgifter upphört med brottslighet och alkohol- eller annat drogmissbruk. Inom ramen för uppdraget har BRÅ intervjuat 14 avhoppare, som fått del av Exits insatser. Dessa ansåg att hjälpen från Exit hade haft avgörande betydelse för deras möjligheter att hoppa av.
- De intervjuade föräldrarna var mycket nöjda med hjälpen från Exit och ansåg att den hade haft stor betydelse för dem själva och deras barn.
- Hälften av de intervjuade personerna i kommuner, skolor etc. kontaktade Exit, för att de hade problem med elever som tillhörde eller sympatiserade med Vit maktvärlden. De uppger att Exits medverkan starkt bidrog till att problemen minskade eller försvann.

I vilken utsträckning bidrar kommuner och andra som tar Exits tjänster i anspråk med finansieringen?

Exit tar betalt för föreläsningar och utbildningar, som de håller bland annat i skolor. De tar också betalt för sina insatser i det mera långsiktiga och strategiska samarbete som har inletts med några kommuner i södra och mellersta Sverige. Däremot erbjuds de oftast inte betalning för föreläsningar hos regionala och lokala myndigheter som polisdistrikt och social-förvaltningar, endast ersättning för bland annat resekostnader. I regel betalar Exit också resekostnaderna för avhopparna, för att de ska kunna träffa Exits personal och delta i olika gemensamma aktiviteter. De ställer även upp gratis, när till exempel en liten skola har problem men saknar ekonomiska resurser att betala för insatser utifrån.

Uppfyller verksamheten Exits mål och intentionerna med det statliga stödet?

De mål som Exit har ställt upp och som ligger bakom intentionerna med det statliga stödet är att utveckla en modell för att

- hjälpa ungdomar som är aktiva i olika rasistiska och nationalistiska grupperingar att ta sig ur dessa, och
- förebygga och förhindra nyrekrytering till dessa grupperingar, genom att
- rikta sig mot ungdomarna, deras föräldrar och personer som aktivt arbetar bland och med ungdomar.

Verksamheten har bedrivits i enlighet med de mål och intentioner som uppställts. Exit har hjälpt många avhoppare att lämna dessa grupperingar och också stöttat de föräldrar som vänt sig till dem. De arbetar förebyggande genom att föreläsa för och utbilda personer som i sin yrkesverksamhet möter dessa ungdomar. Vid skolföreläsningarna har de även nått och kunnat påverka ungdomar som varit på väg in i eller som redan anslutit sig till Vit maktvärlden.

BRÅ:s bedömning

Exit har under de tre åren bedrivit en framgångsrik och ganska omfattande verksamhet. Enligt de intervjuer som genomförts anser avhoppare och föräldrar att den hjälp de har fått från Exit har haft en avgörande betydelse för möjligheten att hoppa av. Även intervjuer med företrädare för skolor och andra, där Exit föreläst eller medverkat i utbildningar, visar att de är mycket nöjda med Exits insatser. I de fall där Exit medverkat därför att det har funnits problem med till exempel rasism, har man ansett att Exits medverkan i många fall har bidragit till att problemen minskat eller försvunnit.

Det finns emellertid också problem i verksamheten. Exit kan på många sätt ses som en typisk representant för organisationer som startas av eldsjälare och har både den styrka och de svagheter

som sådana organisationer kan ha. Styrkan ligger i att man är väl förtrogen med problemen, arbetar flexibelt utifrån situationens krav och ställer upp för dem som behöver hjälp alla tider på dygnet. Svagheter är att verksamheten brister när det gäller organisatorisk struktur, beslutsgång och professionellt ledarskap.

Hos Exit blir svagheter i ledarskap och organisation tydliga när verksamheten börjar expandera. Detta förklarar troligen svårigheterna vid den regionala utbyggnaden och den anmärkningsvärt höga personalomsättningen. För att verksamheten ska kunna överleva på sikt är det nödvändigt att finna vägar för att förbättra den administrativa förmågan och kompetensen att leda personal. Det är emellertid viktigt att åtgärderna utformas så att svagheter rättas till samtidigt som de starka sidorna bevaras.

Ett annat problem är det bristande samarbetet med myndigheter på lokal nivå. De avhoppare som söker sig till Exit kommer från många olika orter främst i södra och mellersta Sverige och representerar 14 olika län. Det är inte möjligt för en organisation av Exits slag att bygga upp ett kontaktnät för samarbete med en mängd lokala myndigheter.

5 Synpunkter från företrädare för Exit och kommuner

Arbetsgruppen har sammanträffat med företrädare för Exit (Stockholm och Motala) och för kommuner som på olika sätt varit involverade i verksamhet för avhoppare, nämligen Helsingborg, Karlskrona, Klippan och Motala.

Rent allmänt kan först konstateras, att den beskrivning och bedömning av verksamheten, som gjorts i BRÅ:s rapport, godtagits av de berörda. Man anser också att de metoder, som Exit använder, är bra - avhoppare behövs för att hjälpa avhoppare.

Företrädare för Exit har uppgett att man ställer sig bakom de bedömningar som görs i BRÅ:s rapport. Man medger bland annat att det har funnits vissa svagheter i organisationen och att det behövs mer professionell kompetens i verksamheten. Vidare delar man uppfattningen att samarbetet med olika myndigheter på lokal nivå behöver förbättras och framhåller att de lokala myndigheterna måste ha bättre kunskap och beredskap för att ta hand om de olika hjälpbehov som avhoppare kan ha. Man har funnit det svårt att få kommuner att bygga upp en egen verksamhet för avhoppare, eftersom de hellre vill köpa tjänster av Exit, när akuta behov visar sig.

Det råder enighet om att det behövs en utökad verksamhet för avhoppare på lokal eller regional nivå. Synen både på hur verksamheten skall bedrivas och organiseras skiljer sig dock i viss utsträckning mellan olika aktörer. Så t.ex. har några företrädare för Exit framfört att verksamhet för avhoppare av olika skäl måste organiseras så att det finns en nationell sammanhållande, central funktion, som bör ha insyn och, i vissa avseenden,

avgörande inflytande över i vart fall delar av verksamhet på lokal eller regional nivå för avhoppare.

Häremot har bl.a. flera kommunföreträdare invänt, att varje verksamhet av detta slag måste anpassas och organiseras utefter de lokala förutsättningarna och att det därför inte är lämpligt att den verksamhet, som kan komma att byggas upp, skall kunna styras centralt.

Nära knutet till detta är uppfattningen att den konkreta och praktiska verksamheten måste bedrivas lokalt, dvs. nära de individer som vill hoppa av. Men eftersom det trots allt förekommer ett ganska begränsat antal avhoppare, är det orimligt att bygga upp en verksamhet för avhoppare i enskilda kommuner, i vart fall i mindre kommuner. Samarbete i en region om en viss verksamhet förordas. Några kommuner överväger att stödja en regional verksamhet för avhoppare.

NOSAM (Nordvästra Skånes Kommuner i Samverkan) uppmärksammar i en skrivelse den 12 oktober 2001 till Region Skåne, Länsstyrelsen i Skåne, Kommunförbundet i Skåne och Skånes samtliga 33 kommuner, att den verksamhet som Exit Skåne försöker bygga upp är hotad av ekonomiska skäl. I skrivelsen föreslås därför att Skånes kommuner står för ungefär halva beloppet och att de övriga adressaterna står för andra hälften för finansieringen av den fortsatta verksamheten i Exit Skåne. Exit Skåne har också ansökt om projektmedel hos arbetsgruppen "Arm i arm - 4:e initiativet".

Flera kommunföreträdare har sagt, att även om man i kommunerna nu överväger att engagera sig i och stödja en mer organiserad verksamhet för avhoppare, bör det ändå vara ett statligt ansvar att i ett uppbyggnadsskede genom delfinansiering stimulera sådan verksamhet. Men även kommunerna kan ha ett egenintresse att initiera sådan regional verksamhet.

Företrädare för kommuner har kritiserat att medel för lokal verksamhet för avhoppare hittills har gått via Fryshuset i Stockholm och att verksamhet som påbörjats på lokal nivå efter en kort tid har avbrutits.

Eventuella statliga bidrag för att stimulera en verksamhet på lokal nivå borde, enligt dessa kommunföreträdare, gå direkt till verksamheten utan att gå omvägen över någon central funktion.

Det råder skilda synsätt om i vad mån det behövs en central funktion för bland annat samordning och metodutveckling. Båda synsätten finns representerade bland dem arbetsgruppen haft kontakt med. Det är framförallt Exit i Stockholm som anser att det finns behov av en central funktion. Däremot har inga av de kommuner som arbetsgruppen varit i kontakt med och som nu överväger att bygga upp eller stödja en mera organiserad verksamhet för avhoppare, förklarat sig nu vilja ha en sådan funktion. Man har tvärtom markerat sin vilja att vara oberoende inför "Stockholm".

Och i den mån staten kommer att bidra till finansieringen av verksamheten, anser man alltså på lokalt håll att dessa medel bör gå direkt till verksamheten utan att gå omvägen över någon central funktion. Det har dock också sagts, att en central funktion för samordning och metodutveckling mycket väl kan komma att visa sig behövlig men att denna funktion i så fall bör växa fram ur ett gemensamt behov hos personer som arbetar med verksamheten.

Även om avhoppare själva har en avgörande roll för verksamheten, har Exit och kommunföreträdare samfällt uttryckt att samhällets resurser också är nödvändiga, kanske i huvudsak insatser från socialtjänst och polis.

Flera kommunföreträdare har också påpekat att det är viktigt att verksamheten inte står och faller med någon eller några eldsjälar. Det behövs en struktur i organisationen för att undvika de brister som annars lätt visar sig i sådana organisationer.

Det har slutligen framförts att förutom de insatser som utförs inom ramen för Exit, är det för många avhoppare viktigt att kunna erbjudas vård eller behandling av psykisk ohälsa. Långsiktigt, har det sagts, bör därför någon nationell behandlingsresurs för avhoppare utvecklas. Likaså har från några kommuner påpekats att det runt om i landet kan komma att behövas familjehem för avhoppare.

6 Vilka moment kan ingå i en verksamhet för avhoppare?

Arbetsgruppen har inte sett det som sin uppgift att i detalj ange hur en eventuell verksamhet för avhoppare skall organiseras, vilken inriktning den ska ha eller vilka åtgärder den skall omfatta.

En annan fråga är, att staten vid medverkan till finansiering av sådan verksamhet, kan ställa krav på att vissa villkor skall vara uppfyllda. Vi återkommer till den frågan i avsnitt 7.3.

För att bistå dem, som kan överväga att initiera en verksamhet för avhoppare vill arbetsgruppen, med utgångspunkt i BRÅ:s rapport och erfarenheterna av våra diskussioner med företrädare för Exit och kommuner, ge en kortfattad beskrivning av vilka behov av stöd en avhoppare kan ha och av vad verksamhet för avhoppare i huvudsak hittills har innehållit. Vidare redovisas vilken roll olika myndigheter kan ha för att avhopparnas behov av stöd skall kunna tillgodoses.

6.1 "Fas för fas"

Exit betecknar "avhoppet" som en process i fem faser. I BRÅ:s rapport beskrivs dessa faser på följande sätt:

De ungdomar, som väljer att lämna Vit maktvärlden på ett eller annat sätt, har kommit fram till att medlemskapet fått obehagliga konsekvenser. De kan ha blivit fast för brott, och insett att de kommer att hamna i fängelse så småningom. För andra har hatet, våldet eller missbruket fått en omfattning, som de inte längre kan hantera. Det är i detta läge, när individen ska

ta sig från den destruktiva gruppen, som organisationer som Exit kan ha betydelse.

De problem avhoppare möter är:

- När de lämnar gruppen står de helt ensamma. De har i regel inga andra kontakter i samhället och förhållandet till familjen är oftast dåligt efter alla år i Vit maktvärlden.
- Avhopparna möts av misstro från omgivningen efter avhoppet – att vara nazist ses inte som en åsikt utan som ett permanent personlighetsdrag.
- De ses som förrädare av de forna kamraterna och, eftersom avhopparna vet vad de är i stånd till, är de ofta rädda för att råka illa ut. Det förekommer att de hotas.
- Den värld de lämnar bakom sig är präglad av gemenskap och hat – av en stark sammanhållning inom gruppen och hat och våld mot dem som inte tillhör gruppen.
- De har många förlorade år bakom sig - ofta dålig skolbakgrund, hälften är dömda för brott och lika många missbrukar alkohol och de saknar framtidshopp.

Tanken bakom Exit har varit att man förstår hur Vit maktvärlden fungerar och därmed vad som kan förmå en ung människa att söka sig till den – den starka gemenskaps känslan i gruppen, liksom de brott som begås i dess namn. Exit förmedlar också konkret hjälp till avhopparen, utgör förebilder och ger ett framtidshopp ("om de har klarat sig så kan jag också"). Personerna från Exit är tillgängliga dygnet runt, erbjuder en ny gemenskap och följer med på vägen tillbaka till samhället.

Vägen ut ur Vit maktvärlden kan alltså enligt Exit ses som en process i fem faser. De två första faserna kan beskrivas som "vägen bort från Vit maktvärlden" och de tre sista faserna som "vägen tillbaka till samhället", praktiskt, socialt och känslomässigt. Dessa faser, som bygger på subjektiva bedömningar av Exits anställda, används här som en ram för att beskriva Exits insatser och de förändringar avhopparna går igenom. Gränserna mellan de olika faserna är dock i många fall flytande.

- Motiveringsfas. De unga har ännu inte lämnat Vit maktvärlden, men har börjat tvivla. Ofta har det hänt någonting i deras liv eller de har fått någon impuls, som har lett till att de har börjat ifrågasätta livet i gruppen. De tar kontakt med Exit, oftast per telefon, och ställer oftast frågor av typen "Vad skulle hända om jag hoppade av?" och "Vad skulle Exit kunna göra för mig?"
- Avhoppfas. I denna fas har de fattat beslutet att lämna Vit maktvärlden. En del har redan lämnat gruppen innan de tar kontakt med Exit, andra behöver hjälp att genomföra avhoppet i praktiken. Det är vanligt att avhopparna utsätts för hot från dem som är kvar i Vit maktvärlden. I och med avhoppet förlorar de också hela sitt sociala nätverk. Denna tid är ofta kaotisk för avhopparna. De behöver framför allt någon att prata med, någon som förstår deras situation. De behöver också hjälp att bedöma hotbilden – kanske också hjälp att flytta till annan ort – och de behöver ofta ekonomisk hjälp. De behöver också hjälp att få kontakt med människor utanför Vit maktvärlden.
- Etableringsfas. I denna fas är själva avhoppet ett avslutat kapitel. Försörjningen är ordnad, antingen genom att de bor hemma eller har socialbidrag. Ett fåtal har arbete och en del studerar eller har praktikplats. Några har inte lyckats skapa någon ordnad sysselsättning ännu. De har klippt av alla kontakter med Vit maktvärlden, liksom med sina forna kamrater där. Socialt befinner de sig enligt Exit i ett ingenmansland – de gamla sociala kontakterna är brutna, förhållandet till familjen och släkten är ofta dåligt efter tiden i Vit maktvärlden, och några andra kontakter har de oftast inte. Känslomässigt har de ofta tomhets känslor – telefonen ringer inte, de har inga vänner. Många är ofta rädda och vågar inte gå ut på kvällarna utan sitter mest hemma.
- Reflektionsfas. I denna fas börjar det gå upp för avhopparna, vad de har gjort under tiden i Vit maktvärlden. Många har ångest, är nedstämda eller har sömnsvärigheter, en del har också alkoholproblem. De har behov av att prata om sina

upplevelser och tankar. En del har själva deltagit i våld, andra har varit vittnen till traumatiska händelser, som inbegripit hot och våld, och för ytterligare andra handlar det om rädsla och hat. De behöver få hjälp att handskas med impulser, sin brist på tillit till omgivningen och omgivningens brist på tillit till dem.

- Stabiliseringsfas. Denna fas kännetecknas av att avhopparna har fått ett " normalt " liv med arbete eller studier, ibland också familj. De avhåller sig från alkohol och andra droger. De inser vad de har gjort, och har valt en annan väg, bort från hat, våld, brottslighet och missbruk. Många är rädda för att deras gamla liv ska radera deras nya. Varje kontakt med nya människor aktualiserar rädslan. Skuld känslor och skam över det som de deltagit i, finns med under lång tid framöver.

De flesta avhoppare tar den första kontakten med Exit i motiveringsfasen eller avhoppfasen. Några kontaktar Exit i en senare fas, när de behöver ha någon att utbyta tankar med.

Arbetsgruppen vill kortfattat redovisa sådana insatser/åtgärder som kan rymmas inom var och en av dessa fem faser och var ansvaret för dessa insatser/åtgärder naturligen kan ligga – allt utifrån de erfarenheter av verksamhet för avhoppare, som framkommit i BRÅ:s utvärdering och har förmedlats till oss vid våra kontakter med företrädare för Exit och kommuner. I begreppet Exit nedan omfattas även andra liknande verksamheter för avhoppare.

- Motiveringsfas. En av Exits viktigaste uppgifter är att stärka motivationen hos den som funderar på att hoppa av. Det gör man genom att diskutera de långsiktiga konsekvenserna av att tillhöra Vit maktvärlden, visa att det finns alternativ och en väg ut ur den destruktiva grupptillhörigheten, svara på frågor om vad som kan tänkas hända om de hoppar av och vilken hjälp de kan få från Exit.
- Avhoppfas. Exits uppgift är att stötta under själva avhoppet. För avhopparen är det en kaotisk tid och det är Exits uppgift att socialt och emotionellt stödja och hjälpa. Myndigheters insatser behövs också, kanske i form av hjälp

att få skyddad identitet, byta bostadsort eller få socialbidrag eller annan hjälp med försörjningen.

- Etableringsfas. När avhoppet är slutfört och allt det praktiska ordnat sitter avhopparen oftast ensam i bostaden och vågar inte alltid gå ut. Han har inga sociala kontakter och är väldigt ensam. Här behövs Exit, som vänner och socialt kontaktnät. Det behövs också myndighetsinsatser för att ordna stadigvarande sysselsättning i form av utbildning, praktikplatser eller arbete.
- Reflektionsfas. Här behövs antingen Exit eller ännu hellre myndighetsinsatser i form av psykologhjälp från någon som är insatt i vad avhopparna har upplevt och som kan hjälpa till att förändra tankemönstren. Psykologhjälp kan också vara aktuellt i de tidigare faserna i vissa fall.
- Stabiliseringsfas. Här har livet återgått i relativt normala gängor, och idealt behövs inte längre några särskilda insatser. Utbildningsinsatser och hjälp från arbetsförmedlingen behövs dock fortfarande i många fall och det kan också finnas ett fortsatt behov av psykologhjälp.

6.2 Innehåll i en regional/lokal verksamhet för avhoppare

De erfarenheter av arbete med avhoppare, som arbetsgruppen fått del av, ger vid handen att det är mycket viktigt att verksamhet för avhoppare är väl genomtänkt och planerad och att verksamheten också innehåller vissa särskilda komponenter.

Nedan vill arbetsgruppen peka på några sådana komponenter.

- Kompetens att leda och administrera verksamheten samt att bistå medarbetare i behov av särskilt stöd. BRÅ framhåller i sin rapport att kompetens att leda personal är avgörande för att verksamheten skall överleva.
- Professionellt, individuellt stöd till avhoppare.
- Kontaktperson för direkt kontakt med avhoppare. Mot bakgrund av avhoppares ofta negativa attityder till myndigheter,

är det i de flesta fall en förutsättning för verksamhetens trovärdighet att kontaktpersonen själv är avhoppare.

- "Föreläsare". För Exit är föreläsningar viktiga. Genom föreläsningarna kan Exit bl.a. komma i direkt eller indirekt kontakt med presumtiva avhoppare. I föreläsningar har Exit informerat dels om Vit maktvärden, dels om hur Exit kan hjälpa den som vill hoppa av. I de flesta - men inte alla - fall tar Exit betalt för föreläsningarna.
- "Länk till den lokala nivån". Det kan finnas behov av en funktion som dels kan bidra till att sprida kunskap till kommuner om arbete med avhoppare, dels kan förmedla kontakter mellan avhopparverksamheten och relevanta funktioner i kommuner och hos andra aktörer.
- Ett antal kommunföreträdare har uttryckt att det långsiktigt finns ett behov av både behandlingsresurser och ett antal familjehem för avhoppare.
- Det har också framförts att det härutöver kan behövas ett antal "jour-platser", där avhoppare kan vistas en kortare tid i avvaktan på insatser och för en bedömning av vilka insatser som kan behövas.

7 Överväganden och förslag

7.1 Överväganden

Framväxten av rasistiska och nazistiska grupperingar och det våld och de trakasserier som därav följt har resulterat i en av de allvarligaste utmaningar, som det svenska samhället ställts inför, både idag och i den överblickbara framtiden. Arbetet med att motverka och förebygga sådana företeelser sker genom en rad olika insatser och inom olika delar av samhället. En sådan insats är den verksamhet som Exit bedrivit för att stödja personer att lämna Vit maktvärlden.

Enligt BRÅ:s rapport har Exit sedan 1998 bedrivit en framgångsrik och ganska omfattande verksamhet.

Men rapporten pekar också på problem i verksamheten, till exempel vad gäller ledarskap och organisation. BRÅ bedömer att dessa problem troligen förklarar svårigheterna vid den regionala utbyggnaden. Samarbetet med myndigheter på lokal nivå behöver, enligt BRÅ, också utvecklas.

För att en person skall kunna etablera sig i samhället efter ett avhopp är reguljära insatser på lokal nivå av grundläggande betydelse. I detta sammanhang vill arbetsgruppen peka på att beredskapen hos många kommuner att arbeta med avhoppare synes vara begränsad, eftersom man saknar kunskap om hur sådant arbete skall bedrivas. Det bör dock understrykas att hur väl en kommuns arbete för att hjälpa avhoppare än fungerar, så är det viktigt att avhopparen ska kunna vända sig till, och ha kontakt med, en person som själv har liknande erfarenheter och som är fristående från kommunen.

Det är viktigt att få till stånd en fungerande samverkan mellan sådan särskild verksamhet för avhoppare som Exit bedriver och kommuner och andra myndigheter på lokal nivå. Det gäller dels att sprida kunskapen om Vit maktvärlden och avhoppares speciella situation och behov till personal i olika förvaltningar som kommer i kontakt med avhoppare, dels att de personer som arbetar med avhoppare i en Exit-verksamhet får kunskap om vart man ska vända sig i kommunerna i olika situationer.

Enligt vår uppfattning underlättas samverkan väsentligt om den praktiska verksamheten utförs nära de individer, som hoppat av eller vill hoppa av, och om det finns en lokal förankring av verksamheten hos kommunerna. En sådan lokal förankring av verksamheten och en bättre samverkan med kommunernas reguljära verksamhet är enligt arbetsgruppens uppfattning av central vikt för att arbetet med att stödja ungdomar som vill lämna rasistiska och liknande grupperingar skall kunna fungera på ett tillfredställande sätt. Den bristande framgången hittills i försöken att få till stånd en verksamhet på regional/lokal nivå har också påverkat arbetsgruppens syn på hur staten i framtiden bör stödja verksamhet för avhoppare.

Från ett kommunalt perspektiv kan en frivilligt organiserad och från kommunerna fristående verksamhet för avhoppare av det slag som Exit bedriver vara mycket viktig. På så sätt kan man fånga upp personer som har behov av sociala och andra stödinsatser innan behoven blivit större och svårare att tillgodose. Detta kan, vid sidan av att man vill komma till rätta med rasistiska grupper och brottslighet i kommunen, vara viktiga skäl för en kommun att praktiskt eller ekonomiskt stödja frivillig verksamhet för avhoppare.

Idag bedrivs verksamhet för avhoppare inom Exit i Stockholm och Motala. I någon mån bedrivs viss sådan verksamhet också inom Exit Skåne. Ett antal kommuner överväger att stödja denna sistnämnda verksamhet ekonomiskt. Även på andra håll i landet finns det idéer om att utveckla en verksamhet för avhoppare.

Mycket tyder på att den verksamhet för avhoppare, som kan komma att byggas upp på olika håll i landet, i viss mån kommer

att skilja sig från den verksamhet som bedrivits inom Exit. Enligt arbetsgruppens mening är dock detta inte anmärkningsvärt. Verksamhetens inriktning måste växa fram ur regionala/lokala behov och förutsättningar och bör inte fastslås ovanifrån. En annan sak är att ett informellt samarbete och utbyte av erfarenheter mellan verksamheter på olika håll är önskvärt utan att man nödvändigtvis behöver arbeta på exakt samma sätt.

Motsvarande gäller givetvis också frågan om hur man på olika håll i landet kan komma att organisera sig, t.ex. genom att det bildas ideella föreningar som driver verksamheten, eller hur man kan välja att besluta om samarbete mellan kommuner i regioner.

Den verksamhet för avhoppare som kan komma att bedrivas på regional/lokal nivå bör alltså kunna vara organiserad på olika sätt över landet.

Arbetsgruppen anser att det är angeläget att idéer och initiativ för att bygga upp eller stödja *regional avhopparverksamhet* kan förverkligas. Detta är enligt vår uppfattning ett gemensamt statligt och kommunalt intresse. För att stimulera denna framväxt bör staten, enligt arbetsgruppens mening, kunna stödja sådan verksamhet under förutsättning att det finns kommunal finansiering

För att staten ska bidra till sådan verksamhet bör verksamheten dock uppfylla vissa villkor. I avsnitt 7.3 redovisas vilka dessa villkor, enligt arbetsgruppens uppfattning, bör vara.

Härutöver är det viktigt att väl fungerande *pågående verksamhet* för avhoppare ges möjlighet att fortsätta. I princip bör samma villkor för statligt stöd gälla i dessa fall. För att verksamheten skall kunna fortsätta utan avbrott kan det dock krävas en successiv anpassning till de nya villkoren om bl.a. lokal förankring och lokal delfinansiering.

Arbetsgruppen vill i sammanhanget också framhålla, att det enligt dess bedömning för närvarande inte föreligger vare sig behov eller förutsättningar för en central, sammanhållande funktion för den verksamhet som bedrivs och kan komma att bedrivas för avhoppare. Om emellertid så skulle bli fallet, utgår arbetsgruppen från att initiativ till en sådan funktion växer fram

ur då pågående verksamhet. Det är i detta skede för tidigt att bedöma huruvida staten bör bidra till finansieringen av en sådan funktion.

Arbetsgruppen vill framhålla, att statligt stöd till verksamhet för avhoppare bör ses som tillfälliga insatser under ett uppbyggnadsskede. På sikt bör utgångspunkten vara att verksamheten skall bedrivas utan statliga bidrag.

Arbetsgruppen lägger i det följande fram förslag om statligt stöd till regional/lokal verksamhet för avhoppare. Enligt arbetsgruppen kan dock förslaget genomföras fullt ut först från och med 2003, eftersom det krävs ingående diskussioner och andra förberedelser i samråd mellan berörda intressenter för att de föreslagna villkoren ska kunna uppfyllas.

Det är dock viktigt att pågående verksamhet för avhoppare i Stockholm och Motala kan ges möjligheter att fortsätta. Detta förutsätter statligt stöd under 2002 men med vissa undantag från de villkor för statligt stöd som föreslås gälla från och med 2003.

Mot denna bakgrund redovisas nedan först förslaget till statligt stöd och de villkor för detta stöd som enligt förslaget bör gälla fr.o.m. 2003 (avsnitten 7.2 och 7.3). Därefter redovisas förslag vad gäller statligt stöd för år 2002 (avsnitt 7.4).

7.2 Förslag till statligt stöd till regional/lokal verksamhet för avhoppare fr.o.m. 2003

Enligt arbetsgruppens uppfattning bör staten från och med 2003 i ett uppbyggnadsskede och under vissa villkor kunna bidra ekonomiskt till pågående eller planerad lokalt eller regionalt förankrad verksamhet för avhoppare. Som ovan framhållits anser arbetsgruppen att sådan verksamhet på sikt bör bedrivas utan statliga bidrag. Förslag till villkor för att stöd skall kunna lämnas redovisas i nästa avsnitt.

Särskilda medel bör avsättas för detta ändamål. Finansiering bör i första hand ske från de medel som från och med 2002 har avsatts för antirasistisk verksamhet och de medel som står till

regeringens disposition för integrationsåtgärder. Även andra finansieringsmöjligheter bör undersökas.

Mot bakgrund av Integrationsverkets nuvarande roll som huvudansvarig myndighet för insatser mot främlingsfientlighet och rasism föreslår arbetsgruppen att det statliga stöd till verksamhet för avhoppare som föreslås fr.o.m. 2003 bör administreras av Integrationsverket. Frågan bör dock övervägas i den översyn, som inom kort skall påbörjas, av formerna och organisationen för hur det antirasistiska arbetet kan bedrivas bäst på sikt

7.3 Villkor för statligt stöd

Enligt arbetsgruppens mening bör i vart fall de flesta av nedanstående villkor vara uppfyllda för att statligt stöd skall kunna utgå.

Villkoren om att vissa funktioner ingår i verksamheten för att statligt bidrag skall kunna beviljas innebär givetvis inte att det krävs en medarbetare för varje funktion. I många fall kan ett antal av villkoren förenas hos en och samma medarbetare.

- Avsikten bör vara att den planerade verksamheten skall ha *långsiktig inriktning*.
- *Kommunal finansiering* bör uppgå till ett minst lika stort belopp som det statliga bidraget.
- Den planerade verksamheten bör bedrivas i nära anslutning till *där avhoppare bor*. Av ekonomiska skäl bör dock i princip ett villkor för statligt stöd vara att verksamheten geografiskt omfattar ett antal kommuner eller en region och det sker ett *samarbete* med och mellan berörda kommuner.
- För att verksamheten skall ha trovärdighet i förhållande till avhoppare är det viktigt att den *inte i sin helhet framstår som knuten till kommuner*. Huvudman för verksamheten kan t.ex. vara en ideell förening. Bidrag skall ej lämnas till privatpersoner.
- Kompetens att *leda och administrera* verksamheten samt att bistå medarbetare i behov av särskilt stöd.

- Professionellt, individuellt *stöd till avhoppare*.
- *Kontaktperson* för direkt kontakt med avhoppare. Ett villkor bör vara att avhoppare med egna erfarenheter av Vit maktvärlden ingår i verksamheten genom att ha direktkontakt med nya avhoppare.
- "*Föreläsare*". Genom föreläsningar kan information lämnas till bl.a. skolor och olika yrkeskategorier om Vit maktvärlden och om det åtgärder som kan vidtas. Vidare kan man genom föreläsningar komma i direkt eller indirekt kontakt med presumtiva avhoppare.
- "*Länk till den lokala nivån*". Det bör finnas en funktion som dels kan bidra till att sprida kunskap om arbete med avhoppare till kommuner, dels kan förmedla kontakter mellan avhopparverksamheten och relevanta funktioner i kommuner.
- *Dokumentation* som möjliggör uppföljning och utvärdering av verksamheten.

I den mån det i samband med verksamhet för avhoppare kan komma att byggas upp resurser för vård och behandling av psykisk ohälsa, bör finansiering härför inte utgå av statliga medel.

7.4 Förslag till statligt stöd till verksamhet för avhoppare under 2002

I ett kortare perspektiv - för år 2002 - är det viktigt att väl fungerande verksamhet för avhoppare som redan pågår med stöd av statliga medel i *Stockholm och Motala* ges möjligheter att fortsätta. Att sådan verksamhet kan fortsätta är givetvis i första hand viktigt för avhoppare i behov av stöd. Men också för uppbyggnaden av ev. lokal/regional verksamhet för avhoppare kan det vara viktigt att kunna ta del av erfarenheter av liknande verksamhet.

Ett villkor för statligt bidrag bör vara att verksamheten redan under 2002 i huvudsak bedrivs med den inriktning som anges i

villkoren ovan under 7.3 för statligt bidrag fr.o.m. 2003. För att dessa verksamheter ska kunna ges möjligheter att fortsätta under 2002 krävs dock att vissa undantag görs från vissa av de villkor för statlig delfinansiering, som ovan föreslagits. Det gäller i första hand kraven på regional förankring och kommunal delfinansiering. För att uppfylla även dessa krav fr.o.m. 2003 måste däremot en anpassning påbörjas redan under 2002. Det innebär bl.a. att de som beviljas fortsatt statligt bidrag för år 2002 för pågående verksamhet förutsätts ta kontakt med kommuner i de delar av landet där man vill verka, för att få till stånd ett kommunalt engagemang och medfinansiering senast fr.o.m. 2003. Några ytterligare undantag från de ovan angivna villkoren på kommunal förankring bör inte beviljas efter 2002.

I detta sammanhang kan nämnas att Integrationsverket och Svenska Kommunförbundet inom ramen för sin rådgivande och stödjande verksamhet för kommuner bör agera för att uppmuntra kommuner att engagera sig i verksamhet för avhoppare.

Ansökan om medel bör prövas av regeringen efter ansökan från Exit i Stockholm och Motala (gemensamt eller var för sig). Av ansökningen/ansökningarna skall framgå omfattningen och inriktningen av den verksamhet som avses med ansökningen. Därutöver skall lämnas en fullständig och verifierad redovisning över användningen av de statliga medel, som lämnats för Exits verksamhet under 2001. Vidare skall det avsedda "upptagningsområdet" anges.

Bidrag till fortsatt verksamhet i Stockholm och Motala under 2002 bör tillsammans kunna lämnas med högst det belopp som Exit fått i bidrag för verksamhet under 2001, dvs. 2, 7 miljoner kronor. Bidraget bör kunna förenas med krav på att man bidrar med erfarenheter till föreningar eller andra organ som i samarbete med kommuner bygger upp en verksamhet på regional nivå.

Arbetsgruppens förhoppning är att så stora delar av landet som möjligt kan omfattas av denna verksamhet under 2002. Om en regional/lokal verksamhet för avhoppare byggs upp i Skåne

eller på annat håll i landet under 2002 bör dock Exits verksamhet i Stockholm och Motala inte riktas dit.

Vid sidan av pågående verksamhet i Stockholm och Motala planeras som tidigare nämnts uppbyggnad av en motsvarande verksamhet i Skåne. Diskussioner pågår för närvarande på regional nivå om finansiering av verksamheten och NOSAM (Nordvästra Skånes Kommuner i Samverkan) har föreslagit att kommunerna skall stå för ungefär halva beloppet och har samtidigt sökt finansiering på regional nivå hos bl.a. Region Skåne och länsstyrelsen. Några kommuner har redan ställt sig positiva till att bidra till finansieringen av verksamheten. *Exit Skåne* har också ansökt om projektmedel hos arbetsgruppen "Arm i arm - 4:e initiativet". Vi bedömer mot denna bakgrund att det finns goda förutsättningar att Exit Skåne kommer igång med verksamhet under 2002. För 2003 bör sedan statligt bidrag enligt tidigare föreslagen modell kunna lämnas om verksamheten finansieras med minst hälften av kommunerna och i övrigt uppfyller de villkor som angetts i avsnitt 7.3.

Om nya initiativ på regional/lokal nivå tillkommer under 2002, finns det enligt arbetsgruppens förslag en generell möjlighet att få del av statligt stöd först år 2003 och i enlighet med ovan beskrivna förslag till villkor. Visst igångsättningsbidrag från de medel regeringen förfogar över skulle möjligen kunna lämnas om verksamheten i Stockholm och Motala under 2002 inte behöver ta i anspråk lika stora medel som under 2001 och medel därigenom frigörs för detta ändamål redan under 2002. Ett krav bör i så fall vara att de föreslagna villkoren för 2003 uppfylls.

Det finns förstås inget hinder för att andra aktörer än regeringen stödjer en uppbyggnad av ytterligare sådana verksamheter under 2002 om man finner det angeläget och verksamheten anses falla inom ramen för de medel som man förfogar över.